

ACCIÓ I INTERACCIÓ

MULTICULTURALISME I INTERCULTURALITAT

Yolanda Onghena Responsable de l'Àrea d'Interculturalitat. Fundació CIDOB

Al llarg de la història han aparegut diferents maneres d'abordar la diversitat cultural i les relacions entre pobles culturalment diferenciats. Alguns d'aquests sistemes són clarament models d'exclusió i de dominació social d'un grup ètnic o poble sobre un altre. Inclusió i exclusió constitueixen els elements clau en les polítiques de gestió de la diversitat.

El pluralisme cultural, com a filosofia de la diversitat (des de la postguerra de la Segona Guerra Mundial i, sobretot, des dels anys seixanta), parteix precisament del principi que no és pas legítim destruir o manipular les cultures, i també que és perfectament possible arribar a una unitat en la diversitat. Aquesta tendència ha estat concebuda i formulada de diverses maneres, però es podria sintetitzar en dos grans principis: igualtat de drets, de responsabilitats i oportunitats (el principi de ciutadania) i el respecte de les diferències etnicoculturals (el dret a la diferència).

Durant els anys seixanta i vuitanta, el pluralisme cultural va ser el marc de noves polítiques i programes educatius i sanitaris, de participació pública, d'assistència jurídica, definits com multiculturalisme. Aquest terme és utilitzat, també, per al reconeixement del fet en si mateix (la diversitat cultural existent en el territori) com també per a una acceptació normativa (la manera com s'organitza la vida social i pública).

Els efectes positius del multiculturalisme són evidents en tant que aquest ha sabut crear o promoure un respecte més gran cap als pobles i les cultures, la reforma de l'escola, la lluita contra el racisme, etc. Malgrat tot, en els darrers anys el multiculturalisme és objecte de crítiques, tant des del punt de vista polític com social i científic. Per a molts autors el multiculturalisme pot portar –i de fet això passa en diferents contextos– a uns límits extrems les diferències, *culturalitzar* les desigualtats tot oblidant altres formes de jerarquització i d'exclusió social, fragmentar la vida social i, en definitiva, a no poder-se utilitzar com un instrument per a la construcció de la unitat en la diversitat.

Diferents models de multiculturalisme ▶ Una visió crítica del multiculturalisme ens l'ofereixen Joe L. Kincheloe i Shirley R. Steinberg, els quals fan una distinció entre diferents models de multiculturalisme:

▶ El *multiculturalisme conservador* o *monoculturalisme*, que és en diversos aspectes una forma de neocolonialisme, representa un nou reconeixement de la tradició colonialista de la supremacia de l'home blanc. Un aspecte important d'aquest multiculturalisme és que implica la possibilitat d'assimilació per a tota persona que sigui capaç d'adaptar-se a les normes de la classe mitjana blanca.

▶ El *multiculturalisme liberal* considera que els individus, encara que formin part de grups socioculturals diversos, comparteixen una igualtat natural i una condició humana comuna. En la consecució dels seus objectius sociopolítics, aquesta creença en la uniformitat ha portat als multiculturalistes liberals a acceptar l'axioma del daltonisme, és a dir, fer acceptables als negres, fent-los culturalment invisibles, com en el cas, per exemple, dels xous televisius americans (*The Bill Crosby Show*) on l'actor negre és allunyat de la vida quotidiana dels seus semblants, del seu poble. La crítica a aquest tipus de multiculturalisme es basa en el fet que parla la llengua de la diversitat basant-se en el codi i a partir de les normes etnocèntriques occidentals.

▶ El *multiculturalisme pluralista* comparteix els molts aspectes del liberal, malgrat que la diferència més significativa entre ambdós sigui que el punt de vista del pluralista es basa sobre la diferència mentre que el liberal ho fa sobre la similitud.

▶ El *multiculturalisme essencialista* es basa en la creença en una unió de propietats inalterables que caracteritzen l'estructuració d'una categoria particular, tot exclouent aquells que no són membres d'aquest grup (moviments feministes radicals, moviments gais, activistes negres, etc.).



► El *multiculturalisme teòric*, per la seva banda, es fonamenta en la teoria crítica, és a dir, en voler conèixer la manera com es produeix la dominació: com es configuren les relacions humanes en el lloc de treball, l'escola, la vida quotidiana, etc. Comprendre el com i el per què del rol en la vida, de la classe social i econòmica, de les creences religioses, com es configuren les relacions de gènere per raó d'unes perspectives dominants. El terreny d'acció d'aquest multiculturalisme és sobretot el de l'ensenyament, àmbit on a partir d'una visió crítica es pretén contextualitzar la causa de les desigualtats socioculturals.

► Andrea Semprini (1997) afegeix una nova categoria, la del *multiculturalisme corporatiu* (corporate multiculturalism), l'horitzó del qual és econòmic i fa de la diferència un argument de venda. El cosmopolitisme, la diferència, els grups ètnics esdevenen d'aquesta manera mercats, formes culturals compatibles amb l'economia capitalista en el seu procés de globalització actual. Els actors d'aquesta escenificació de la diferència són les grans marques multinacionals, com *Benetton*, *Coca-Cola*, etc. En aquest model de multiculturalisme s'hi podria incloure també les empreses transnacionals les quals fan de la diferència, de l'etnicitat, el seu producte comercial, com per exemple "Músiques del Món". Com diu Jean Baudrillard (2000), es construeix la diferència per tal de transformar-la en producte de consum: "amb la modernitat entrem en l'era de la producció de l'Altre. Ja no es tracta de matar-lo, devorar-lo o seduir-lo, de fer-li front o de rivalitzar-hi, d'estimar-lo o odiar-lo, es tracta abans que res de produir-lo".

La perspectiva intercultural ► La interculturalitat no és una ideologia o una moda. Tampoc es tracta d'una tercera cultura. És una perspectiva per comprendre la dinàmica cultural a través dels espais i dels temps de la interacció entre persones. El problema bàsic de la interculturalitat seria segons Nestor García Canclini (1999), "com fer commensurable i convivent allò que entra amb allò que no entra en la configuració cultural de cadascú". Podem considerar que el multiculturalisme és una de les polítiques possibles per gestionar la diversitat, i tot i que reconeix que en una societat coexisteixen diferents cultures, es manté en el principi que finalment les diverses cultures s'han de subordinar a una cultura dominant. La interculturalitat, no obstant això, intenta anar més enllà dels límits del multiculturalisme, afegint als dos principis bàsics (igualtat de drets i respecte a la diferència) una dimensió que el multiculturalisme no té en compte: la interacció intensa que sempre ha existit i que existeix entre cultures.

Qualsevol reflexió des d'un punt de vista intercultural parteix de la convicció que les cultures no es desenvolupen de manera aïllada, sinó en interacció constant i en interdependència entre elles, i de considerar que una cultura necessita d'altres cultures per mantenir la seva pròpia supervivència.



Per tal que aquesta reflexió sigui al més objectiva i compartida possible fa falta, per una banda, qüestionar l'etnocentrisme propi, és a dir, no jutjar els "altres" a partir dels paràmetres de la pròpia cultura, i per l'altra, no caure en l'extrem del relativisme cultural o confontant el respecte a "l'altre" amb la indiferència.

En l'àmbit de les cultures ens trobem amb processos complexos, que són el resultat de la interacció intercultural la qual en l'actualitat s'ha de replantejar contínuament per raó del ritme accelerat i canviant que es formula en aquests processos. Les transformacions socials fan que parlar de cultura sigui parlar de quelcom que circula, que es produeix i es reproduïx. Per poder establir els models de comprensió d'aquesta interacció és necessari relativitzar i replantejar els oposats clàssics (tradició/modernitat, rural/urbà, privat/públic), sobre els quals s'han basat les relacions interculturals, transcendent a més l'explicació vinculada a una sola cultura o una sola perspectiva acadèmica. Aquests vells oposats són incapaços d'explicar la pluralitat de referències en el context actual en el qual veiem com el privat incideix en el públic, el món urbà al rural, etc., i a l'inrevés.

La globalització és un nou règim de producció de l'espai i del temps, fet pel qual s'ha d'analitzar la complexitat que assumeixen les formes d'interacció deixant lloc a "allò emergent", a allò que ha succeït i succeeix als marges i a les fronteres entre cultures. És necessari que la globalització "es faci càrrec dels imaginaris amb els quals treballa i de la interculturalitat que mobilitza", com diu Nestor García Canclini (1999).

En aquest sentit, per treballar els imaginaris es podria, per exemple, qüestionar la història a partir de cultures i disciplines diverses. On i en quin moment determinades interaccions interculturals han estat oblidades o realçades per la història nacional? És necessari repensar també les commemoracions de mites fundadors, indispensables a cada grup per donar arrelament històric a la seva experiència contemporània, però que en l'actualitat sorgeixen a vegades de manera dubtosa com a recurs compensatori

MULTICULTURALISME I INTERCULTURALITAT

davant la incomprensió o la impotència de comprendre el present. Paul Ricoeur (2000) diu el següent: “em continua confonent l’inquietant espectacle que ofereix l’excés de memòria aquí, i l’excés d’oblit allà, per no parlar de la influència de les commemoracions i dels abusos de memòria –i d’oblit–. La idea d’una política da la justa memòria és, doncs, un dels meus temes cívics declarats”.

Un altre exemple del fet que l’oposició tradició/modernitat és inadequada es troba en la reflexió de com la “modernitat”, per exemple, també pateix una aculturació, a mesura que els valors dominants es propaguen pel món. Tal com argumenta Louis Dumont (1987), “nombroses idees/valors que es podrien prendre com intensament moderns són en realitat el resultat d’una història al llarg de la qual la modernitat i la no-modernitat, o més exactament, les idees/valors individualistes i els seus contraris, s’han combinat íntimament”.

Allò que s’anomena intercultural no és només el producte de la diferència entre cultures, sinó que actua en les cultures en contínua interacció amb altres registres culturals. Disposa de la seva pròpia pertinença interpretativa i convindria, en cada context, aclarir l’estatut d’allò intercultural i el mode de funcionament perquè la perspectiva intercultural es converteixi en una exigència per dur a terme un treball de comprensió del sentit de les interaccions o de les interaccions de sentit que operen entre els individus i les societats. ■



► La memòria. René Magritte, 1948

“Em continua confonent l’inquietant espectacle que ofereix l’excés de memòria aquí, i l’excés d’oblit allà, per no parlar de la influència de les commemoracions i dels abusos de memòria –i d’oblit–. La idea d’una política da la justa memòria és, doncs, un dels meus temes cívics declarats” (Paul Ricoeur, 2000)

Referències bibliogràfiques ►

- Baudrillard, J. (2000) *Pantalla total*. Barcelona: ediciones Anagrama.
- Dumont, L. (1987) *Ensayos sobre el individualismo*. Madrid: Alianza editorial.
- Elmandjra, M. (1997) *La décolonisation culturelle. Défi majeur du 21ème siècle*. Marrakech: editions Walili.
- García Canclini, N. (1990) *Culturas híbridas*. México D. F.: Grijalbo
- García Canclini, N. (1999) *La globalización imaginada*. Barcelona: Paidós.
- Kincheloe, J. L. y Steinberg, S.R. (1999) *Repensar el multiculturalismo*. Barcelona: ediciones Octaedro.
- Luhmann, N. (1998) *Complejidad y modernidad, de la unidad a la diferencia*. Madrid: ediciones Trotta.
- Ricoeur, P. (2000) *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Paris: éditions du Seuil
- Semprini, A. (1997) *Le multiculturalisme*. Paris: Presses universitaires de France.